

Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR

Výzkumný program „Péče o životní prostředí, FVŽP

Nejvýznamnější řešitelé: M. Viturka (editor in chief), J. Vystoupil (technická redakce) a R. Richter (počítačová grafika)

Obsah: tento atlas, zpracovaný díky aplikaci tehdy nepříliš známé počítačové grafiky v neuvěřitelně krátké době 1 roku, obsahuje 21 mapových listů obsahujících 16 map v měřítku 1 : 1 mil., 10 map 1 : 2 mil., 14 map 1 : 3 mil. a 64 map 1 : 4 mil.

Zahraniční prezentace: atlas byl představen na 3. světové konferenci o životním prostředí pořádané OSN v roce 1992 v Riu de Janeiro a na Congress of American Geographical Society v San Diegu

Nejvýznamnější citace:

Encyklopaedia Britannica, 2001.

Shepherd, Eldredge, 1997, Global Security Fellows Initiative, an annotated bibliography, University of Cambridge; citát „*This is the first attempt at a parallel survey of the conditions of the environment and health of the population not only in the former Czechoslovakia, but throughout Europe and the World*“.

PARRY, B., PERKINS, CH. (2000). World mapping today. Butterworth-Heinemann

Celkem doloženo cca 370 citací.

Kvalita ovzduší a její vývoj

Kvalita ovzduší má v interakci s fyziologickými funkcemi rostlin a živočichů zásadní dopady na zdravotní stav obyvatelstva a ekosystémů. V tomto ohledu zaujímalo Československo spolu s tehdejší NDR nejhorší postavení v Evropě. Hlavní příčinou byly emise okyselujících látek generované spalováním hnědého uhlí v elektrárnách.

Po roce 1989 došlo k výraznému zlepšení, kdy v období let 1991 - 2015 se tyto emise zejména díky odsíření elektráren snížily o 75 %.. Emise tzv. skleníkových plynů se pak snížily o 35 % . Na druhé straně se stále významnějším problémem díky rostoucí automobilové dopravě stávají polyaromatické uhlovodíky.

Většina škodlivin se váže na polétavé prašné částice PM_{10} a $PM_{2,5}$, které výrazně zvyšují negativní respirační, kardiovaskulární, karcinogenní a mutagenní působení těchto látek na člověka. Odhady indukované úmrtnosti se pohybují mezi 5,5 až 7 tis. obyvatel za rok (emise škodlivin v interakci s rostoucí extremitou klimatu navíc výrazně snižují biodiverzitu a stabilitu ekosystémů).

Kvalita ovzduší České republiky v rámci EU stále zůstává podprůměrná (Ostravsko je jedním z nejvíce znečištěných regionů Evropy) a pokud se chceme srovnávat s vyspělými zeměmi je tedy ke spokojenosti stále daleko.

Voda, půda a biota

Klíčovým indikátorem stavu hydrosféry je kvalita vody v povrchových tocích, kde bylo v období po roce 1991 zaznamenáno výrazné zlepšení. Současný podíl jednotlivých tříd jakosti je následující: I. třída (neznečištěné vody) cca 44 %, II. třída (mírně znečištěné vody) 20 %, III. třída (znečištěné vody) 22 %, IV. třída (silně znečištěné vody) 7 % a V. třída (velmi silně znečištěné vody) 7 %. Celkově pozitivní trendy spojené s útlumem těžkého průmyslu a výstavbou ČOV (jejich celkový počet se zvýšil téměř 4x). jsou narušovány v případě rozpuštěných anorganických solí a částečně fosforu. Česká republika však stále nespĺňuje směrnici Rady EU o čištění městských odpadních vod.

Se stavem vod úzce souvisí ohrožovány půdy působením degradačních faktorů. V tomto směru jde zvláště o vodní a větrnou erozi postihující cca 47 % resp. 18 % zemědělské půdy, zhutňování půd těžkou mechanizací ohrožující asi 40 % orné půdy a okyselování půd postihující kolem ¼ orné půdy a rozsáhlé výměry lesních porostů. K závažným problémům patří i rostoucí fragmentace krajiny. Nezastupitelný význam zde má územní ochrana přírody, která má v Čechách a na Moravě dlouhou tradici (rezervace Žofínský prales založená v roce 1838 je druhou nejstarší rezervací v Evropě).

Environmentální syntéza

Syntetické hodnocení kvality životního prostředí, je založeno na agregaci vybraných hygienických (polétavý prach, emise SO₂ a dalších škodlivin) a krajinářských a urbanistických (úroveň zachovalosti a unikátnosti reprezentativních struktur) faktorů, podle kterých bylo území ČR zařazeno do pěti kvalitativních stupňů,. Podle dosavadních zkušeností se toto hodnocení vyznačuje poměrně značnou inercií a tedy i stabilními dopady na socioekonomický rozvoj nejvíce postižených území Tento závěr potvrzují i výsledky aktualizovaného hodnocení podle 205 mikroregionů ORP + Prahy (Viturka a kol, 2010).

Ze správního pohledu zaujímají klíčové postavení dva nástroje respektující známou ideu „mysli globálně, jednej lokálně. Jde o posuzování vlivů na životní prostředí/EIA a územní systémy ekologické stability krajiny/ÚSES (zde je vhodné připomenout, že jedním z jejich duchovních otců je brněnský urbanista J. Löw). Aplikace metody EIA vytváří předpoklady pro systémovou percepci investičních záměrů firem. ÚSES, jejichž skladebními prvky jsou biocentra, biokoridory a interakční prvky, pak lze chápat jako funkční základ ekologické infrastruktury.

Jádrem institucionálním zabezpečení ochrany životního prostředí jsou právní normy přijaté v 90. letech, které byly v maximálně možné míře převzaty z vyspělejších zemí a v souladu s tím se (na rozdíl od většiny právních norem vytvořených bez potřebných zkušeností) vyznačují poměrně značnou stabilitou.

Atlas cestovního ruchu České republiky

Výzkumný program: „Výzkum pro potřeby regionů“, MMR

Nejvýznamnější řešitelé: J. Vystoupil a kolektiv pracovníků KRES

Obsah: 61 mapových listů, z toho 33 map v základním měřítku 1 : 2 mil, s odbornými komentáři v češtině ke každému mapovému listu. Atlas byl zpracován pomocí počítačové grafiky.

Prezentace: Atlas byl představen na Internationale Tagen, Universität Klagenfurt, 2007; z dalších zemí lze uvést např. Polsko.

Nejvýznamnější citace: :

COSTA, C., PANYIK E., BUHALIS, D.(2014). European tourism planning and organisation systems: the EU member states. Bristol, Buffalo, Toronto

SROKA, W., HITTMÁR Š. et al: (2015). Management of network organisation. Springer Verlag

DEWAILLY, J. (2006). Un atlas du tourisme tchèque, compte rendu de: Vystoupil J. (coord.), Géocarrefour, 4

WYRZYKOWSKI, J. (2007). Atlas of Tourism in the Czech Republic]. Turyzm, 17

Doloženo cca 150 citací; téměř z poloviny jde o citace v prakticky zaměřených studiích.

Základní vývojové tendence

Cestovní ruch a rekreace zaznamenaly v České republice za poslední desetiletí významné změny spojené s podporou rozvoje cestovního ruchu z fondů EU v uplynulém projektovém cyklu 2007-2013. Nezbytným předpokladem bylo vytvoření relevantních koncepcí, strategií a programů rozvoje cestovního ruchu na národní, regionální i lokální úrovni. Účelná kombinace klasických a nově rozpracovaných metod a přístupů k hodnocení potenciálu cestovního ruchu použité v atlase umožňují pochopit turistické a rekreační funkce území.

Pro rozvoj cestovního ruchu je důležitá funkce sekundárního potenciálu destinací tj. ubytovacích a gastronomických zařízení a doprovodné turistické infrastruktury. Atlas interpretuje základní prostorové tendence ve vývoji ubytovací zařízení s důrazem na zlepšování jejich kvality a druhové skladby (to platí zejména pro Prahu jako turistický fenomén světového významu, která se v současnosti podílí téměř 40 % na počtu přenocování v rámci ČR). Za významný odborný přínos atlasu lze označit i rozpracování konceptu nosných forem a druhů cestovního ruchu a provedenou funkčně-prostorovou typologii středisek umožňující získat jasnou představu o specializaci vybraných destinací.

Prostorová diferenciacie rozvoje cestovních ruchu a rekreace

Po roce 1990 došlo k zásadním změnám v geopolitické orientaci turistických výjezdů našich občanů do zahraničí (největší zájem je o Chorvatsko, Itálii, Slovensko, Řecko, Rakousko a dále Německo, V. Británii, Španělsko a Francii). V posledních letech pak roste zájem i o neevropské země. Nicméně je potřebné konstatovat, že podle intenzity zahraničních výjezdů vztažených k počtu obyvatel Česká republika stále patří pouze k evropskému průměru.

Významným syntetickým ukazatelem prostorové diferenciacie cestovního ruchu je turisticko-rekreační funkce, vyjadřující intenzitu turistické aktivity pomocí poměru počtu turistických a rekreačních lůžek k počtu trvale bydlících obyvatel. Podle dlouhodobého monitoringu jsou patrné základní prostorové a funkční souvislosti, především změna obytné funkce obcí na funkci obytně-rekreační až rekreačně-turistickou (např. v oblastech s intenzivní letní rekreací u vody). Tento proces probíhá kontinuálně v souladu s funkčně-prostorovou specializací turistických regionů a dlouhodobými trendy ve vývoji turistické poptávky domácích i zahraničních návštěvníků.

Nástroje ovlivňování rozvoje cestovního ruchu

Významnou otázkou je turistická únosnost území s významnými vazbami na udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Základním ukazatelem je turisticko-rekreační zatížení území tj. počet turistických a rekreačních lůžek na km². Nadprůměrné zatížení se objevuje ve většině horských oblastí, kolem atraktivních vodních ploch a v příměstských rekreačních oblastech s chatovou rekreací. Dlouhodobý monitoring ukazatele naznačuje určité zvolnění prostorové koncentrace při trvale vysokém zatížení nejatraktivnějších destinací.

Jestliže v období 1990 – 2006 lze hovořit o koncipování moderních metod hodnocení poptávky cestovního ruchu a jejich vývojových trendů, pak v období 2007- 2017 jde především o kvalitativní rozvoj a aplikaci nástrojů cíleného ovlivňování poptávky. V tomto kontextu jde zvláště o organizaci destinačního managementu cestovního ruchu. Nová marketingová strategie cestovního ruchu a řada regionálních a lokálních koncepcí destinačního managementu však (až na výjimky) nepřinesly očekávané efekty. Za jeden z hlavních důvodů lze považovat nedostatečnou aplikaci rozvoje moderních metod výzkumu turistické poptávky a jejich verifikace, k jejichž rozvoji významně přispěl i Atlas cestovního ruchu České republiky.

Závěr

Cílem příspěvku bylo upozornit na významné přínosy tematických atlasů pro pochopení prostorových souvislostí společenského rozvoje. V tomto ohledu je vhodné poukázat na synergie projevující se pozitivním vztahem mezi kvalitou životního prostředí a rozvojem cestovního ruchu. Jako ilustrativní příklad lze použít NP Šumava, jehož unikátní přírodní prostředí podporuje rozvoj cestovního ruchu, což na druhé straně vyžaduje aplikovat promyšlenou strategii udržitelnosti ekosystémů. Její nedílnou součástí je vyřešení zásadní otázky, chceme-li zde dále rozvíjet hospodářské funkce lesa nebo budeme preferovat komplexní užitkové funkce – obojí není možné.

Celkově lze konstatovat, že mnohá předsevzetí vytyčená v oblasti životního prostředí po roce 1989 se nepodařilo naplnit. Na druhé straně byla řada problémů byla díky tržní transformaci ekonomiky odsunuta do pozadí - patrně nejviditelnějším příkladem je zlepšení technického stavu velkých měst (Praha). Ze systémového pohledu se dostává do popředí harmonie mezi konkurenceschopností, kvalitou života a udržitelností rozvoje a v této souvislosti vzniká řada nových konceptů (smart cities). Tomuto vývoji však není v ČR věnována dostatečná pozornost – viz např. skutečnost, že ačkoliv podíl cestovního ruchu na HDP je 3 x vyšší než těžebního průmyslu stát i nadále podporu dlouhodobě jasně neudržitelné těžby surovin.